

УДК 598.112.23:591.4

**ПРО НОВУ ЗНАХІДКУ ПАРТЕНОГЕНЕТИЧНИХ СКЕЛЬНИХ ЯЩІРОК РОДУ
DAREVSKIA, ІНТРОДУКОВАНИХ НА ЖИТОМИРЩИНІ**

М.І. Демідова¹, Р.К. Мельниченко²

^{1,2}Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна

На території Житомирської області окрім природних видів плазунів існує унікальна партеногенетична популяція скельних ящірок. У 1963 р. радянські герпетологи М. М. Щербак та І. С. Даревський поклали початок експерименту з акліматизації вірменської скельної ящірки *D. armeniaca* із Закавказзя у локальну ділянку скельних виходів у каньйоні р. Тетерів в околицях с. Дениші (Житомирська обл.) [1]. Інтродукція виявилася успішною, популяція скельних ящірок вже понад 50-ти років існує на території Житомирщини.

В останні роки з'явилося повідомлення про виявлення в околицях Дениші ще одного кавказького виду – скельної ящірки Даля (*D. dahli*), переселення якого не планувалось. Його було виявлено випадково с. н. с. Іриною Доценко при аналізі фіксованого матеріалу Національного науково-природничого музею НАН України [3], та згодом підтверджено іншими науковцями [2; 4; 5; 7].

Поселення з кількох десятків тисяч особин в с. Дениші охоплює всю протяжність скельних виступів від їх початку до підвісного мосту на 200-250 м та за ним на 10-30 м (вся площа розселення скельних ящірок в даній локації становить близько 8000 м²). Притулками їм служать тріщини в скелях, щілини між каменями, нори дрібних гризунів, поглиблення під коренями дерев, та короткочасно – листовий опад і трав'яниста рослинність. Обидва види ящірок зустрічаються спільно у всіх місцях проживання. Проте дані до 2007 р. [6], свідчать про значно меншу частоту особин *D. dahli* в порівнянні з *D. armeniaca*, ніж та, що відзначається нині [2; 4].

Починаючи експеримент по інтродукції скельних ящірок в каньйоні річки Тетерів, його автори вважали, що надійним стримуючим чинником є відсутність скельних виступів поблизу. Однак нещодавно з'явилися нові дані про поширення скельних ящірок у західному напрямку по лівому березі р. Тетерів до с. Буки та в північному напрямку вгору за течією р. Бобрівка [7].

Влітку 2017 р. нами було здійснено спостереження й обліки чисельності скельних ящірок на прибережних ділянках р. Тетерів і її лівої притоки – р. Бобрівка. Поодиноких особин обох партеногенетичних видів було виявлено у прибережному лісі вздовж лівого берега Тетерева, де переважно скелі відсутні.

Найбільша локація скельних ящірок була виявлена біля с. Буки Житомирського району поблизу моста через р. Бобрівка на трасі Житомир – Чернівці (50° 21 'пн.ш, 28° 36' сх. д.) [4]. Тут виявлено обидва інтродукованих вида, *D. armeniaca* і *D. dahli* у наступних стаціях: 1) берегове покриття із залізобетонних плит, розташованих під кутом близько 30 градусів до поверхні води, площею близько 2000-2500 м²; 2) міст через р. Бобрівка і його опори; 3) узбіччя асфальтованого шосе, 20-40 м по обидва боки

від мосту; 4) узлісся по обидві сторони від моста і мішаний ліс, що росте на кам'янистому ґрунті [4].

Часто ящірки зустрічаються на коренях і стовбурах дерев мішаного лісу (береза, сосна), уздовж основного русла р. Бобрівка. На правому березі Бобрівки скельні ящірки утворюють поселення площею близько 1000 м² на відстані 100-250 м від моста в південному напрямку. Лівий берег заселений тваринами від моста на 0,5 км на північ та близько 4 км на південь до санаторію «Дениші». Здебільшого ящірки зустрічаються біля самої води, заходячи всередину лісу не далі, ніж на 5 м.

Найвища щільність ящірок на р. Бобрівка 8 – 12 ос / м² спостерігалася влітку і на початку вересня (обліки 24.07.2017 р і 8.09.2017 р) на бетонних плитах, які добре прогріваються сонцем, уздовж щілин, пронизаних корінням рослин. Проектне покриття бетонних плит близько 50 %, причому переважає трав'яниста рослинність, мохи та окремі невисокі кущі [4].

На вузькій смузі 1- 4 м мішаного лісу уздовж лівого берега р. Бобрівка, зафіксована змішана популяція *D. armeniaca*, *D. dahli* і *Lacerta agilis*. Влітку щільність поселення у цій стації відносно невелика (3-6 ос. /м²), на початку осені було відзначено лише цього річок. Саме вздовж лівого берега річки відбулося розселення скельних ящірок на 4-5 км від с. Дениші до окраїни с. Буки, проте до дач Бобровського масиву вони не доходять.

Найбільш важливими чинниками, котрі лімітують розселення скельних ящірок є: режим освітленості та наявність надійних схованок, що добре прогріваються (тріщини в бетонних плитах, опорах моста, скелях, нори між коренями дерев тощо). Найбільш ймовірними способами їх розселення є випадкове розселення людиною (туристами, рибалками); самостійне пересування окремих особин лісом вздовж лівого берега річки; переніс хижими птахами та сорокопудами [4].

Література

1. Даревский И. С. Акклиматизация партеногенетических ящериц на Украине / И. С. Даревский, Н. Н. Щербак // Природа – 1968. – 5, №3 – 93с.
2. Демідова М. І. Сезонна та добова активність скельних ящірок, інтродукованих на Житомирщині / М. І. Демідова, Р. К. Мельниченко // Біологічні дослідження – 2015 – Житомир: ПП «Рута», 2015. –С. 78 – 80.
3. Доценко И. Б. О находке скальной ящерицы Даля *Darevskia Dahli* (Darevsky, 1957) в составе популяции скальной ящерицы *Darevskia armeniaca* (Mehely, 1909), интродуцированной на территорию Украины / И. Б. Доценко, И. С. Даревский // Матер. Першої конференції УГТ. – К., 2005. – С. 47– 50.
4. Доценко И. Б. Особенности биологии и факторы расселения партеногенетических скальных ящериц рода *Darevskia* (Reptilia, Lacertidae), интродуцированных в Житомирской области Украины / И. Б. Доценко, Р. К. Мельниченко, М. И. Демидова // Збірник праць Зоологічного музею. – 2016. – 47. – С. 41-51.
5. Доценко И. Б. Сравнительный анализ внешней морфологии скальных ящериц рода *Darevskia*, обитающих на территории Украины, и их видовая принадлежность / И. Б. Доценко, В. Н. Песков, М. В. Миропольская // Збірник праць Зоологічного музею. – 2008–2009. – № 40 – С. 130– 140.
6. Доценко И.Б. Состояние экспериментальной популяции кавказских скальных ящериц рода *Darevskia* в Житомирской области Украины / И.Б. Доценко // Наук. Вісн. Ужгород. університету. Серія Біологія. – 2007. – 21. – С. 14-19.
7. Nekrasova O. D. Current Distribution of the Introduced Rock Lizards of the *Darevskia* (*Saxicola*) Complex (*Sauria*, *Lacertidae*, *Darevskia*) In Zhytomyr Region (Ukraine) / O. D. Nekrasova, V. A. Kostyushyn // Vestnik zoologii. – 2016 – № 50 (3). – P. 225 –230.